

Janko BOHAK

Wilhelm Reich

Poslušaj mali čovek

Gre za popravljen prevod in priredbo prevoda Janka Bohaka, ki je prvič izšel v Reich, W. (1986). Poslušaj mali človek. Znamenje 2: 161-170; 3: 251-257; 4: 340-346.

Ta govor je človeški, ne znanstveni dokument. Avtor ga je napisal poleti 1946 za arhiv Orgonovega inštituta, brez namena, da bi ga kdaj objavil. Bil je rezultat notranjih pretresov naravo-slovca in zdravnika, ki je najprej naivno, potem strme in nazadnje z grozo opazoval, kaj počne mali človek iz ljudstva sam s seboj: kako trpi, se upira, kako časti svoje sovražnike in mori svoje prijatelje, kako kruto ravna z oblastjo in jo zlorabi, kadar koli jo kot „predstavnik ljudstva“ dobi v svoje roke, čeprav je prej moral sam prenašati njen sadizem.

Govor je bil odgovor na obrekovanje. Ko ga je avtor napisal, še ni slutil, da bo vladna ustanova, ki naj bi gojila zdravstvo, skupaj s politiki in s psihoanalitičnimi poslovneži napadla raziskovanje orgona. Poskus duševne kuge leta 1947, da bi uničila raziskovanje orgona, je bil povod za objavo Govora kot zgodovinskega dokumenta. Pri tem je bil odločilen premislek: Potrebno je, da mali človek iz ljudstva zve, kako znanstvenik in psihiater dejansko dela in kako gleda na malega človeka. Mora spoznati resničnost, saj lahko le-ta učinkuje proti njegovi pogubni zasvojenosti z avtoriteto. Treba mu je jasno povedati, kakšna je njegova odgovornost, pa naj spi, ljubi, sovraži ali klepeta. Zvedeti mora, kako postane črn ali rdeč fašist. Kdor se bori za življenje, mora biti tako proti črnim kot rdečim fašistom. Ne zato, ker ima danes rdeči, kot je imel svoj čas črni fašist ubijalsko ideologijo, marveč zato, ker pohablja žive in zdravo rojene otroke v pokveke, lutke in moralne idiote; ker mu je država pred pravico, laž pred resnico, vojna pred življenjem; ker je otrok edino upanje, ki nam preostaja. Za vzgojitelja in zdravnika obstoji le ena lojalnost: lojalnost do življenja v otroku in v bolniku. Če dosežemo to lojalnost, se rešijo tudi velika vprašanja „zunanjepolitičnih interesov“ na preprost način.

Govor ne zahteva, da ga vzamemo za zgled svojega bivanja. Opisuje viharje čustvenega življenja produktivnega, radoživega človeka. Govor noče nikogar prepričati, pridobiti ali osvojiti. Zrcali le doživljanje, kot zrcali slikarjevo platno nevihto. Nima nobenih namenov ali programov. Za raziskovalca in misleca zahteva le pravico do osebnega izraza, ki je pesniku ali filozofu nikdar ne odrekajo. Je protest proti nesramnemu in skritemu namenu duševne kuge, ki iz varnega ozadja strelja svoje strupene puščice na raziskovalca, ki trdo dela. Pokaže, kaj je duševna kuga, kako deluje in ovira napredek. Je tudi izraz zaupanja v neizkopane zaklade, ki počivajo na dnu človeške narave, pripravljeni, da pomagajo izpolniti človeške upe.

Življenje je v svojih socialnih in človeških odnosih dobrotno, naivno in zato v obstoječih razmerah ogroženo. Sklepa iz sebe na druge. Domneva, da tudi sočlovek misli in ravna dobrotno in pomagajoče. To naravno zadržanje, ki je lastno tako otroku kot primitivnemu človeku, postaja največja nevarnost v boju za racionalno oblikovanje življenja, dokler obstoji duševna kuga. Kajti tudi kužni bolnik pripisuje sočloveku svoj način mišljenja in ravnanja. Dobrohotnež veruje, da

so vsi ljudje dobrohotni in dobri. Kužni bolnik verjame, da vsi ljudje lažejo, varajo in so obsedeni z oblastjo. Zato je življenje vedno na škodi in v nevarnosti. Kjer je kužni bolnik, ga izsesa, nato pa zasmehuje in izda; in kjer zaupa, je ogoľufano.

Tako je bilo vedno doslej. Sedaj je čas, da postane življenje trdo, kjer je potrebna trdota v boju za njegovo zavarovanje in razvoj; če se pogumno drži resnice, pri tem ne bo izgubilo svoje dobrote. Del upanja polne resnice je, da je med milijoni delovnih, dostojnih ljudi le nekaj kugonoscev, ki navezujejo svoje temne in nevarne vzgibe na oklep povprečnega človeka in ga vodijo v političen umor. Ni protistrupa za kugo v povprečnem človeku razen v njegovem lastnem občutju za pravo življenje, ki ne zahteva oblasti, marveč veljavo v človeškem življenju. Temelji na treh stebrih: ljubezni, delu, znanju.

Kdor mora varovati življenje pred duševno kugo, se mora učiti uporabljati v dobro svobodo govorjenja, ki jo uživamo v Ameriki in drugje, kot jo duševna kuga zlorabi v zlo. Če predpostavljamo enako pravico pri izražanju mnenja, mora pamet naposled zmagati. To je veliko upanje.

Pravijo ti mali človek, navaden človek, *Common Man*. Pravijo, da se začena tvoj čas, obdobje malega človeka, *The Age of the Common Man*.

Tega ne praviš ti, mali človek. To pravijo oni, podpredsedniki velikih narodov, promovirani voditelji delavcev, skesani meščanski sinovi, državniki in filozofi. Dajejo ti prihodnost, a ne sprašujejo po tvoji preteklosti.

Dedič si strašne preteklosti. Tvoja dediščina je žareč diamant v tvoji roki. To ti pravim jaz!

Vsak zdravnik, vsak čevljar, mehanik ali vzgojitelj mora poznati svoje pomanjkljivosti, če hoče opravljati svoje delo in zaslužiti svoj kruh. Že nekaj desetletij si na tem, da zagospoduješ zemlji. Od tvojega mišljenja, od tvojih ravnanj ni odvisna le prihodnost človeškega rodu. Toda tvoji učitelji in gospodarji ti ne povedo, kakšen si v resnici in kako misliš, nihče se te ne upa kritizirati, tebe, ki naj bi vzel v roke svojo lastno usodo. "Svoboden" si le v enem pomenu: svoboden pred vzgojo k samousmerjanju svojega življenja, svoboden pred samokritiko!

Nikoli te nisem slišal, da bi tožil: „Spodbujate me, da postanem bodoči gospodar samega sebe in svojega sveta. Toda ne poveste mi, kako postaneš gospodar samega sebe, in ne poveste mi, v čem mislim narobe in v čem ravnam narobe.“

Pustiš, da oblastniki zahtevajo oblast „za malega človeka“. Toda ti sam si nem. Mogočnike opremiš z več oblasti, nemočne pa s slabo voljo, da bi te zastopali. Prepozno odkriješ, da si vedno znova prevaran.

Razumem te. Kajti večtisočkrat sem te videl duševno in telesno nagega, brez maske, brez stranke, brez volilnih listkov, brez tvoje "narodne posebnosti". Nagega, kakor je nago novorojeno bitje, in nagega, kakor je feldmaršal, oblečen samo v majico. Pred mano si jokal, tožil, opisoval svoja hrepenenja, razkril si svojo ljubezen in svoje skrbi. Poznam te in te razumem. Hočem ti povedati, kakšen si, mali človek, kajti zares verujem v tvojo veliko prihodnost. Pripada ti, nedvomno. Zato si najprej oglej samega sebe. Poglej se, kakšen si v resnici. Poslušaj, kar ti ne upajo povedati tvoji voditelji in predstavniki: Ti si *majhen, vsakdanji človek*. Razumeš dvojni pomen teh besed: *majhen in vsakdanji*?

Ne zbeži! Imej pogum, da se vidiš!

S kakšno pravico me hočeš poučevati? Vidim to vprašanje v tvojih boječih očeh. To vprašanje slišim iz tvojih predrznih ust, mali človek! Strah te je, da bi se videl, strah te je kritike, mali človek, kakor te je strah oblasti, ki ti jo obljublajo. Ne veš, kako naj bi uporabljal svojo oblast, svojo moč. Ne upaš pomisliti, da bi samega sebe lahko občutil kdaj drugače, kot se občutiš sedaj: svobodnega, ne zmaličenega; odprtega namesto taktičnega; ljubečega ob belem dnevu in ne kakor tat v temni noči. Zaničuješ samega sebe, mali človek. Praviš: "Kdo pa sem, da bi imel lastno mnenje, določal svoje življenje in si pojasnjeval svoj svet!" Hočem ti povedati, kdo si!

Od pravega, velikega človeka se razlikuješ samo v enem: Veliki človek je bil nekoč sam zelo majhen človek, a je razvil eno samo pomembno lastnost: Znal je spoznati, kje misli in ravna majhno in ozko. Pod pritiskom neke naloge, ki je bila blizu njegovemu srcu, se je učil vedno bolje čutiti, kdaj njegova majhnost in malenkostnost ogroža njegovo srečo. *Veliki človek torej ve*, kdaj in kako je mali človek. Mali človek ne ve, da je majhen, in se boji, da bi to vedel. Svojo majhnost in ozkost zakriva s slepili moči in veličine, tuje moči in veličine. Ponosen je na svoje generale, ne pa nase. Občuduje misel, ki je ni mislil, in ne tiste, ki jo je mislil. Toliko trdneje veruje v stvari, kolikor manj jih razume. In ne veruje v pravilnost misli, ki jih najlaže razume.

Začeti hočem z malim človekom v sebi:

Že petindvajset let zastopam v besedi in v pisanju tvojo *pravico do življenjske sreče v tostranstvu*; obtožujem te nesposobnosti, da si vzameš, kar ti pripada; da bi zavaroval, kar si si priboril v krvavih bojih na pariških in dunajskih barikadah, v ameriški neodvisnosti in v ruski revoluciji. Tvoj Pariz se je končal v Petainu in v Lavalu, tvoj Dunaj v Hitlerju, tvoja Rusija v Stalinu in tvoja Amerika bi se utegnila končati v režimu Ku-klux-klan! Bolje si si znal izboriti svojo svobodo, kot jo znaš zavarovati sebi in drugim. To že dolgo vem. Toda nisem razumel, zakaj se pogrezaš vedno znova v hujše močvirje, potem ko si se izvlekel iz njega. Ko sem polagoma tipal in se razgledoval okrog, sem spoznal, kar te zasužnjuje: Ti si sam svoj priganjač sužnjev! Nihče drug ni kriv tvoje sužnosti. Nihče drug, ti pravim! To ti je novo, kajne? Tvoji osvoboditelji ti pravijo, da so tvoji zatiralci Wilhelm, Nikolaj, papež Gregor XXVIII., Morgan, Krupp, Ford. Tvoji „osvoboditelji“ so Mussolini, Napoleon, Hitler, Stalin.

Jaz ti pravim: Tvoj *osvoboditelj si lahko le ti!*

Držim se te fraze. Trdim, da sem borec za čistost in resnico. In sedaj, ko gre za to, da povem resnico o tebi, se obotavljam iz strahu pred teboj in tvojim odnosom do resnice. Resnica je smrtno nevarna, če zadene tebe samega. Resnica rešuje življenje, toda postaja plen vsake tolpe! Sicer ne bi bil, kjer si in kakršen si.

Moj razum mi pravi: Povej resnico, za vsako ceno! Mali človek v meni mi pravi: Neumno je, da se izpostavljaš malemu človeku. Mali človek noče slišati resnice o sebi. Noče velike odgovornosti, ki mu gre, ki jo ima, če hoče ali ne. Ostati hoče mali človek, ali pa hoče postati mali veliki človek. Hoče obogateti, postati voditelj stranke ali šef vojnih veteranov ali sekretar društva za dvig javne morale. Toda noče prevzeti odgovornosti za svoje delo, za preskrbo z živili, za gradnjo stanovanj, promet, vzgojo, raziskovanje, administracijo, rudnike.

Mali človek v meni mi pravi:

”Postal si veliki človek, znan v Nemčiji, Avstriji, Skandinaviji, Angliji, Ameriki, Palestini. Komunisti se borijo proti tebi. „Rešitelji kulturnih vrednot“ te sovražijo. Tvoji učenci te ljubijo. Tvoji ozdravljeni bolniki te častijo. Kužno bolni te zasledujejo. Napisal si dvanajst knjig in stopetdeset razprav o življenjski stiski, o stiski malega človeka. Učijo te na univerzah; drugi veliki osamljeni ljudje pravijo, da si zelo velik človek. Postavljajo te v vrsto duhovnih velikanov znanosti. Uspelo ti je največje odkritje zadnjih stoletij, kajti odkril si kozmično življenjsko energijo in zakone vsega živega. Raka si napravil razumljivega. Gonili so te iz dežele v deželo, ker si povedal resnico. Sedaj se spočij! Veseli se svojih uspehov, svoje slave. V nekaj letih bo tvoje ime v ustih vseh. Dovolj si storil. Sedaj si daj mir! Posveti se funkcionalnemu naravnemu zakonu!“

Tako pravi mali človek v meni, ki ga je strah pred teboj, malim človekom.

Dolgo sem tesno čutil s teboj, ker sem iz lastnega poznal tvoje življenje in sem ti hotel pomagati. Čutil sem s teboj, ker sem videl, da ti v resnici pomagam in si mojo pomoč rad in pogosto s solzami v očeh sprejemal. Polagoma pa sem spoznaval, da znaš pomoč jemati, ne zmoreš je pa braniti. Branil sem te in se trdo boril zate, namesto tebe. Potem so prišli tvoji voditelji in razbili moje delo. Onemel si in jim sledil. Sedaj sem ostal tesno ob tebi, da bi se naučil, kako ti lahko pomagam, ne da bi zakrnel kot tvoj voditelj ali tvoja žrtev. Mali človek v meni te je hotel osvojiti, te ‚rešiti‘, hotel je, da bi ga gledal, kakor gledaš ‚visoko matematiko‘, o katere bistvu ne veš ničesar. Kolikor manj razumeš, toliko bolj si pripravljen to spoštovati. Hitlerja poznaš bolje od Nietzscheja, Napoleona bolje kot Pestalozzija. Kralj ti pomeni več kot Sigmund Freud. Mali človek v meni te je hotel osvojiti, kakor te tudi sicer osvajajo, s tam-tamom voditeljstva: Bojim se te, kadar bi te rad mali človek v meni ‚povedel v svobodo‘. Utegnil bi sebe odkriti v meni in mene v tebi; tega bi se ustrašil in bi sebe umoril v meni. Zato že nekaj časa nisem več pripravljen umreti za tvojo svobodo, da si suženj kogar koli.

Kar sem pravkar dejal, še ne razumeš, vem: ‚Svoboda, biti suženj kogar koli‘, sploh ni preprosta.

Da nisi zvest suženj *enega* gospodarja, da napreduješ v sužnja kogar koli, moraš najprej ubiti zatiralca, recimo carja. Tega političnega umora ne moreš izvršiti brez visokih idealov o svobodi in revolucionarnih motivov. Zato ustanoviš revolucionarno svobodoljubno stranko pod vodstvom zares velikega človeka, naj se imenuje Jezus, Marx, Lincoln ali Lenin. Zares veliki človek misli smrtno resno s tvojo svobodo. Če jo hoče praktično uveljaviti, se mora obdati z mnogo malimi ljudmi, pomočniki in strežniki, saj sam ne zmore opraviti ogromnega dela. Poleg tega ga ne bi razumel, pustil bi ga ležati ob poti, če ne bi zbral okrog sebe mnogo malih veličin. Obdan z mnogimi malimi veličinami osvoji oblast, kos resnice ali novo, boljše vero. Napiše zaveze, izda zakone o svobodi, računa na tvojo pomoč in tvojo resnost. Izvleče te iz socialnega govna, v katerem si tičal do ušes. Da bi obdržal skupaj mnogo malih veličin, da bi ne izgubil tvojega zaupanja, mora zares veliki človek žrtvovati kos za kosom svoje veličine, ki jo je lahko pridobil le v globoki duhovni samoti, daleč od tebe in tvojega vsakdanjega hrupa, toda vendarle v tesnem stiku s tvojim življenjem. Da bi te vodil, mora prenašati, da ga povzdigneš v nedosegljivega boga. Če bi ostal preprost človek, kar je bil, recimo, da bi ljubil dekle brez poročnega lista, mu ne bi zaupal. Tako si napraviš svojega novega gospodarja. Veliki človek, povzdignjen v novega gospodarja, izgubi svojo veličino, ki je bila v premočrtnosti, preprostosti, pogumu in življenjski bližini. Male veličine, ki so prejemale svojo veličino od velikega človeka, zavzamejo visoka mesta v financah, diplomaciji, vladi, znanosti in umetnosti ... in ti ostaneš, kjer si bil, v *govnu*! Zaradi ‚socialistične prihodnosti‘ ali ‚tretjega rajha‘ nadaljuješ svojo pot v cunjah. Živiš še naprej

v ilovnatih kočah s slamnatimi strehami, katerih stene so prepleskane s kravjim govnom. Toda ponosen si na svojo palačo narodne kulture. Zadošča ti slepilo, da vladaš ... Do naslednje vojne in do padca novih gospodarjev.

V daljnih deželah so mali ljudje natančno proučili tvoje hrepenenje, da bi bil suženj kogar koli, in se iz tega naučili, kako lahko postaneš z malo duhovnega napora mala veličina. Ti mali ljudje izhajajo iz tvoje srede, ne iz palač. Stradali so kot ti, trpeli kot ti. Znajo skrajšati proces za menjavo gospodarja. Naučili so se, da je bilo deset desetletij težkega duševnega dela za tvojo svobodo, težkih osebnih žrtev za tvojo življenjsko srečo, da, žrtvovanja življenja za tvojo svobodo mnogo preveč, da dosežemo cilj tvojega novega zasužnjenja. Kar so resnično veliki svobodni misleci premislili in pretrpeli v sto letih, se je dalo porušiti v manj kot petih letih. Mali može iz tvoje srede torej skrajšajo proces: izvedejo ga bolj odprto, bolj brutalno. Po ovinkih ti povedo, da ti in tvoje življenje, tvoji otroci in tvoja družina sploh niso pomembni; da si neumen in poslušen; da lahko počno s teboj, kar se jim zljubi. Ne obljublajo ti osebne, marveč nacionalno svobodo. Ne obljublajo ti človeškega samospoštovanja, marveč spoštovanje države; ne osebne veličine, marveč nacionalno veličino. Ker so ti osebna svoboda in veličina tuje, temne besede, medtem ko nacionalna svoboda in interesi države vznemirijo tvoja usta, kot napolnijo kosti psu gobec s slino, jim vzklikaš. Nihče teh malih ljudi ne plačuje cene za pravo svobodo, kot so jo morali plačati Giordano Bruno, Jezus, Karel Marx ali Lincoln. Zaničujejo te, ne ljubijo te, ker zaničuješ samega sebe, mali človek. Natančno te poznajo, mnogo bolje kot te poznata Rockefeller ali Torijci. Poznajo tvoje največje slabosti, ki naj bi jih poznal samo ti. Žrtvovali so te nekemu simbolu in ti jim daješ oblast nad seboj. Ti sam si povzdignil svoje gospodarje, ti jih hraniš, čeprav — ali prav zato — ker so sneli vse svoje maske. Povedali so ti jasno in odkrito: Podčlovek si, brez odgovornosti, in to ostani. Ti jih pa imaš za novega odrešenika in jim vzklikaš: Eja-eja-ejaja!

Zato me je strah pred teboj, mali človek, grozno strah. Kajti od tebe je odvisna nadaljnja usoda sveta in ljudi. Bojim se te, ker pred ničemer tako ne bežiš kot pred samim seboj. Bolan si, zelo bolan, mali človek. To ni tvoja krivda, toda tvoja odgovornost je, da se osvobodiš svoje bolezni. Že zdavnaj bi se znebil svojih zatiralcev, če ne bi prenašal in pogosto naravnost podpiral njihovega zatiranja. Nobena policija sveta bi ne bila dovolj močna, da te zatira, če bi imel za groš samospoštovanja v praktičnem vsakdanu. Če bi vedel, zares vedel, da se življenje brez tebe niti minuto-ne nadaljuje. Ti je tvoj osvoboditelj to povedal? Imenoval te je ‚proletarec vseh dežel‘, ni ti pa povedal, da si ti in samo ti odgovoren za svoje življenje (ne za čast domovine).

Spoznati moraš, da si sam povzdignil svoje male ljudi v zatiralce, medtem ko si zares velike ljudi napravil za mučence; da si jih pustil križati, pobiti, stradati do smrti; da se nisi brigal zanje in za njihove skrbi; da nisi slutil, komu dolguješ redke užitke svojega življenja.

“Hočem tvojo veroizpoved, da ti bom zaupal.“

Če slišiš mojo veroizpoved, boš tekel k državnemu tožilcu ali k FBI ali k Ku-klux-klanu ali k voditeljem vseh proletarcev; ali pa boš preprosto zbežal.

Nisem ne rdeč ne črn ne bel in ne rumen.

Nisem ne kristjan in ne jud, ne musliman in ne mormon, ne poligamist in ne homoseksualec, ne anarhist in ne boksar.

Objamem žensko, če jo imam rad in jo poželim, in ne, ker imam zakonski list ali ker letam

okrog spolno sestradan.

Ne preteparam otrok, ne lovim rib, ne srn in jelenov. Toda dobro streljam in rad zadenem v čno.

Ne igram bridža in ne prirejam partijev, da bi širil svoj nauk. Če je moj nauk resničen, se bo razširil sam od sebe.

Svojega dela ne podrejam direktorju zdravilstva, če ga ne obvlada bolje kot jaz. In jaz odločam, kdo obvlada moje odkritje in kdo ne.

Natančno izpolnjujem vsak zakonski predpis, če je smiseln, toda borim se proti njemu, če je preživel ali nesmiseln. (Ne teči k državnemu tožilcu, mali človek! Kajti on počne isto, če je dostojen človek.)

Hočem, da otroci in mladostniki doživijo in nemoteno uživajo svojo telesno ljubezensko srečo.

Ne verjamem, da moraš, če hočeš biti v pravem, dobrem pomenu veren, ubiti svoje ljubezensko življenje, okoreti na telesu in duši, ali zginiti.

Vem, da to, kar imaš za boga, v resnici biva, toda drugače, kot si misliš: kot kozmična pr-energija v prostoru svetovja, kot tvoja ljubezen v telesu, kot tvoja poštenost, kot tvoji sledovi v naravi, v tebi in zunaj tebe.

Vrgel bi vsakogar iz svoje hiše, kdor bi me z gnilim izgovorom hotel ovirati pri mojem zdravniškem in vzgojiteljskem delu ob bolniku in otroku. In pred vsakim sodiščem bi mu postavil preprosta in jasna vprašanja, na katera ne bi mogel odgovoriti, ne da bi se za vedno osramotil. Kajti deloven človek sem, ki ve, kaj je človek v svoji notranjosti, ki ve, da je nekdo, in ki hoče, da vlada svetu delo in ne mnenje o delu. Imam svoje lastno mne-nje in znam razlikovati laž od resnice, ki jo uporabljam vsak dan in vsako uro kot orodje in jo po uporabi očistim.

Bojim se te, mali človek, grozno se te bojim. Vendar ni bilo vedno tako. Sam sem bil mali človek, sredi med milijoni malih ljudi. Potem sem postal naravoslovec in duševni zdravnik. Tedaj sem se naučil videti, kako zelo si bolan in kako nevarna je tvoja bolezen. Spoznal sem, da te vsak dan in vsako uro, tudi kadar ni zunanje prisile, zatira tvoja težka duševna bolezen in ne grobo zunanje nasilje. Že zdavnaj bi premagal tirane, če bi bil notranje živ in zdrav. Tvoji zatiralci izhajajo iz tvojih sedanjih vrst, kakor so v preteklosti izhajali iz višjih slojev družbe. Oni so še manjši ljudje kot ti, mali človek. Človek, ki pozna tvojo stisko iz lastnega doživljanja, mora imeti do-bršno mero majhnosti, da te s tem znanjem še bolje in huje zatira.

Nimaš smisla in ne očesa za resničnega velikega človeka. Njegovo bistvo, njegovo trpljenje, njegovo hrepenenje, njegovo besnenje, njegov boj zate, so ti daljne, tuje reči. Ne razumeš, da so moški in ženske, ki so preprosto nesposobni, da bi te zatirali in izkoriščali. Moški in ženske, ki hočejo, da si svoboden, zares in resnično svoboden. Ne maraš teh moških in žensk, kajti tuji so tvojemu bistvu. So preprosti in pokončni; resnica jim je to, kar je tebi življenjska taktika. Spregledajo te, toda ne z zaničevanjem, marveč z bolečino nad človeško usodo; toda ti čutiš, da so te spregledali in občutiš nevarnost. Priznaš jih le potem, mali človek, če ti je mnogo drugih malih ljudi reklo, da so veliki. Bojiš se velikega človeka, njegove življenjske bližine in življenjske ljubezni. In veliki človek te preprosto ljubi kot žival, kot živo bitje. Noče te videti trpečega, kot trpiš

že tisočletja. Noče slišati, kako govoriš neumnosti, kot jih govoriš že tisočletja. Noče te doživeti kot delovno živinče, ker ljubi življenje in ga hoče doživeti osvobojenega trpljenja in sramote.

Zares velike ljudi siliš k temu, da te zaničujejo, da se skrijejo v bolečino pred teboj in tvojimi majhnostmi, da se te izogibajo in — najslabše od vsega — da te pomilujejo. Če si, mali človek, na primer psihiater, recimo Lombroso, razglasiš velikega človeka za nekakšnega zločinca ali ponesrečenega zločinca ali duševno bolnega. Kajti veliki človek ne vidi življenjskega cilja kot ti, v bogatenju ali v družbenem sloju primerni poroki hčera ali v politični karieri ali v profesorskem okrasju. Ker ni takšen kot ti, ga imenuješ ‚genij‘ ali ‚premaknjenec‘. On pa je pripravljen povedati, da ni noben genij, marveč preprosto živo bitje. Imaš ga za asocialnega, de je rajši sam s svojimi mislimi, kot pa v tvoji prazni, klepetavi družbi. Imaš ga za premaknjenega, če raje daje svoj denar za znanstveno raziskovanje, kot da bi ga naložil v delnice. Preprostega, pokončnega človeka si upaš, mali človek, v svoji izprijenosti, označiti v primerjavi s seboj, prototipu normalnosti, za abnormalnega. Meriš ga s svojimi majhnimi merili in ugotavljaš, da se ne ujema z merili tvoje normalnosti. Ne vidiš in nočeš videti, mali človek, da ga tiraš iz socialnega življenja, ki si ga napravil neznosnega, pa naj se odvija v svinjaku ali v slavnostni dvorani. Kdo ga je napravil takšnega, kot je njegov videz po več desetletjih smrtnega trpljenja? To si storil ti, s svojo brezvestnostjo, s svojo ožino, s svojim napačnim mišljenjem, s svojimi ‚trdnimi verskimi členi‘, ki ne bodo preživeli deset let socialnega razvoja. Pomisli samo na to, kaj vse si trdil in se zaklinjal v letih med prvo in drugo svetovno vojno. Koliko tega si dobil nazaj? Sploh nič, mali človek! Zares veliki človek misli previdno, toda ko oblikuje svojo misel, seže daleč v čas. Ti, mali človek, napraviš velikega človeka za parijsca, če je njegova misel pravilna in trajna, tvoja pa malenkostna in kratkostična. S tem ko ga napraviš za parijsca, vseješ vanj strašno seme osamljenosti. Ne seme samote, ki pristaja velikim delom, marveč seme strahu, da bi ga napak razumel in zlorabil. Kajti ti si ‚ljudstvo‘, ‚javno mnenje‘, ‚socialna vest‘. Si premišljal kdaj, mali človek, o tem, kako veliko odgovornost skrivajo te besede? Si se kdaj vprašal (bodi sedaj iskren!), če misliš pravilno ali napačno z vidika velikih socialnih časovnih obdobj ali narave ali velikih človeških dejanj, npr. Jezusovih? Nisi se vprašal, če misliš napačno, marveč si se vprašal, kaj bo rekel k temu tvoj sosed, ali če te bo tvoja iskrenost kaj stala. To, mali človek, in ničesar drugega, si se vprašal.

Potem ko si velikega človeka pregnal v osamo, si pozabil, kaj si mu storil. Si pač še enkrat izustil nesmisel, napravil majhno nesramnost, še enkrat globoko ranil. Pozabljaš. Toda k bistvu velikega človeka spada, da ne pozablja, a ne zato, da bi se maščeval, marveč da bi razumel, zakaj si ravnal tako umazano. Tudi to ti je tuje, vem. Toda verjemi mi: Tudi če stokrat, tisočkrat, milijonkrat prizadeneš bolečino, neozdravljivo raniš, tudi če trenutek za tem ne veš več, kaj si storil, veliki človek trpi namesto tebe za tvoja zla dejanja. Rad bi spoznal, kakšni goni te ženejo, da posvinjaš zakonca, če te je razočaral, da mučiš otroka, če ne ugaja hudobnemu sosеду, da varaš prijatelja, da gledaš porogljivo na dobrega in ga sesaš, da se upogibaš pod bičem, da jemlješ, kjer naj bi dajal, in daješ, kjer to zahtevajo, toda nikdar ne daješ, kjer ti ljubeče dajejo; da padlega ali padajočega še zadnjič brčneš; da lažeš, kjer je na mestu resnica, in preganjaš resnico namesto laži. Vedno se znajdeš na strani preganjalcev, mali človek.

Da bi si pridobil tvojo naklonjenost, mali človek, da bi si priboril tvoje brezvredno prijateljstvo, bi se ti moral veliki človek prilagoditi; moral bi govoriti tebi povšeči in se okrasiti s tvojimi krepostmi. Toda veliki človek ne bi bil velik, preprost in resničen, če bi imel tvoje kreposti, tvojo govornico, tvoje prijateljstvo! Lahko se zlahka prepričaš, da tvoji prijatelji, ki so govorili tebi povšeči, nikdar niso bili veliki ljudje: Dokazal bom, kar sem pravkar dejal.

Ne verjameš, da lahko tvoj prijatelj napravi veliko stvar. Na skrivnem zaničuješ samega sebe,

tudi tedaj in prav tedaj, ko razkazuješ svoje dostojanstvo; in ker se zaničuješ, ne moreš spoštovati tistega, ki je tvoj prijatelj. Ne moreš verjeti, da kdo, ki je sedel s teboj za mizo ali bival v isti hiši, lahko dovrši veliko dejanje. Zato so bili veliki ljudje osamljeni. V tvoji bližini se ne da dobro misliti, mali človek. Lahko mislim le o tebi in okrog tebe. Ne pa s teboj. Takoj zadušiš vsako veliko, daljno misel. Kot mati rečeš svojemu mislečemu otroku: ‚To ni za otroke!‘ Kot profesor biologije praviš: ‚To ni za redne študente!‘ Dvomiti? V klice v zraku? Kot učitelj praviš: ‚Otroci morajo biti pridni in tihi, ne pa preveč radovedni.‘ Kot zakonska žena praviš: ‚Odkritje? Nekaj si odkril? Zakaj ne hodiš pridno v pisarno in služiš za svojo družino?‘ Toda ko odkritje objavi časopis, potem verjameš vanj, bodisi da ga razumeš ali ne.

Pravim ti mali človek: Izgubil si smisel za najboljše v sebi. Zadušil si ga in moriš ga, kadar koli ga odkriješ v drugem, v tvojih otrocih, v tvoji ženi, v tvojem možu, v tvojem očetu in v tvoji materi. Majhen si in majhen hočeš ostati, mali človek. Od kod vem vse to, sprašuješ? Povedal ti bom:

Doživljal sem te, s teboj sem doživljal, doživljal sem te v sebi, kot zdravnik sem te osvobodil tvojih malenkosti, kot vzgojitelj sem te vodil na stezo iskrenosti in odprtosti. Vem, kako zelo se braniš iskrenosti, kakšen smrtni strah se te poloti, ko bi naj sledil svojemu pravemu bistvu. Nisi samo majhen, mali človek. Vem, da imaš »velike trenutke« v življenju, poznaš tudi zanos in vzpon. Toda nisi vztrajen, da bi s svojim zanosom poletel vedno višje; strah te je višine in globine. To je že Nietzsche povedal mnogo bolje kot jaz. Toda Nietzsche ti ni povedal, zakaj si takšen. Hotel te je povzdigniti v nadčloveka, da bi premagal človeka v tebi. Njegov nadčlovek je postal ‚Führer Hitler‘. In ti si ostal ‚podčlovek‘.

Hočem, da prenehaš biti podčlovek in da postaneš ‚ti sam‘. Ti sam, pravim. Ne mnenje časopisa, ki ga bereš, ne mnenje hudobnega soseda, ki ga slišiš. Ne, marveč ti sam. Vem, da ne veš, kaj in kakšen si zares najgloblje v sebi. Najgloblje v sebi si to, kar je jelen, kar je tvoj bog, tvoj pesnik, tvoj moder mož. Ti pa misliš, da si član društva vojaških veteranov ali kegljaškega kluba. In ker to misliš, ravnaš tako, kot pač ravnaš. Tudi to so ti po-vedali Heinrich Mann v Nemčiji pred 25 leti, Upton Sinclair in Dos Passos pa v Ameriki. Toda poznal nisi ne Manna in ne Sinclairja. Poznaš samo kralja nogometašev, boksarjev in Al Caponeja. Če stojiš pred izbiro, da obiščeš knjižnico ali pretep, se boš gotovo odločil za pretep. Prosjačiš za srečo v življenju, toda pomembnejša ti je varnost, tudi če te stane hrbtnico ali celo življenje. Ker se nikdar nisi naučil ustvarjati, uživati in varovati srečo, ne poznaš poguma pokončnega človeka. Hočeš vedeti, mali človek, kakšen si? V radiu prisluškuješ objavam odvajalnih sredstev, zobne paste, kreme za čevlje in sredstev za preprečevanje zadaha. A pri tem ne slišiš propagandne glasbe. Ne zaznaš neumnosti in odvratne neokusnosti vabečih zvokov, ki lovijo tvoje uho in tvojo denarnico.

Poslušaj, mali človek: Vsako izmed tvojih majhnih podlih dejanj osvetljuje bedo človeškega bivanja. Vsako zmanjša upanje, da se bo tvoja usoda zboljšala. To je razlog za žalost, mali človek. Da ne bi začutil te žalosti, si zmišljuješ drobne, neumne šale, in jih imenuješ ‚ljudski humor‘.

Slišiš šalo na svoj račun in se ji pristrčno smeješ. Ne smeješ se, ker bi se duhovito posmehoval samemu sebi. Smeješ se malemu človeku, pri tem pa ne slutiš, da se smeješ sebi, da se smejejo tebi. In na milijone malih ljudi ne ve, da se jim smejejo. Zakaj se ti smejejo, mali človek, tako pristrčno, tako odkrito, tako privoščljivo — vsa stoletja? Si kdaj opazil, kako se v filmih posmejujejo ljudstvu?

Povedal ti bom, mali človek, zakaj se ti smejejo, kajti jaz te jemljem resno, zelo resno.

Na milijone let je trajalo, preden si se razvil iz klobučnjaka v dvonožca. Le šest tisoč let je trajala zmeda tvojega življenja v telesni okorelosti. Trajalo bo sto, stopetdeset ali pet tisoč let, preden boš spet našel svojo naravo, preden boš odkril v sebi klobučnjaka.

Odkril sem v tebi klobučnjaka in ga opisal v jasnem jeziku. Ko si to prvič slišal, si me razglasil za novega genija. Saj se še spominjaš, bilo je v Skandinaviji, ko si iskal novega Lenina. Jaz sem pa imel pomembnejše zadeve in sem odpovedal. Razglasil si me tudi za novega Darwina ali Marxa ali Pasteurja ali Freuda. Že takrat sem ti dejal, da bi lahko prav tako govoril in pisal kot jaz, če bi le vedno ne vpil eja-eja-ejaja, ti izvoljenec! Kajti to zmagoslavno vpitje omamlja tvojo pamet in hromi tvojo ustvarjalno naravo.

Ne gledaš na nezakonsko mater kot na nemoralno bitje? Ne delaš strogih razlik med zakonskimi in nezakonskimi otroki? Solzna postava v solzni dolini tega planeta! Svojih lastnih besed ne razumeš...

Ko je veliki človek (Marx) znanstveno utemeljeval tvojo gospodarsko osamosvojitve, si ga pustil stradati. Usmrtil si prvi prodor resnice; ko se je le-ta vendarle uveljavil, si ga prevzel v svojo oskrbo in ga tako drugič usmrtil. Ne razumeš, da je ta veliki človek odkril v tvojem delu vrednote ustvarjalne življenjske moči. Ne vidiš, da hoče njegov družbeni nauk ščititi tvojo družbo pred tvojo državo. Ničesar ne razumeš.

In celo s svojimi "ekonomskimi dejavniki" ne prideš na kraj. Veliki, modri človek je garal do smrti, da bi te poučil, da moraš izboljšati gospodarstvo, če hočeš uživati svoje življenje; da lačni ljudje ne morejo gojiti kulture, ki se lahko razvija le v ustreznih bivanjskih razmerah; da moraš emancipirati sebe in svojo družbo vsakršne tiranije. Ta resnično veliki človek je zagrešil le eno napako: Verjel je namreč v tvojo sposobnost osamosvojitve; ni podvomil v tvojo zmožnost, da si svobodo tudi zagotoviš, zavaruješ, potem ko si si jo priboril. In zagrešil je še drugo napako s tem, ko je tebe, proletarca, pustil za diktatorja. In ti, mali človek, kaj si storil z vsem tem bogastvom idej, s tem preobiljem velikega človeka? Od vse širine in globine, ki ti jo je pokazal, je v tvojih ušesih ostala le ena beseda: Diktatura! Iz preobilja velikega, toplega srca je ostala samo ena beseda: diktatura! Vse drugo si zavrzel; svobodo, resnicoljubnost, rešitev gospodarskega suženjstva, metodo nadaljnega premišljevanja; vse si zavrzel. Na tebi je obvisela le nesrečno izbrana, a dobro mišljena beseda: diktatura!

Iz te majhne popustljivosti modreca si zgradil velikanski sistem preganjanja, mučenja, ječ, krvnikov, tajne policije, ovaduštva, uniform, maršalov in medalj, ... vse drugo pa si zavrzel. Razumeš sedaj, mali človek, nekoliko bolje, kakšen si? Še vedno ne? No, poskusimo še enkrat: ekonomske pogoje za tvojo življenjsko in ljubezensko srečo si zamenjal z „mašinerijo“; osamosvojitve ljudi z „veličino države“; pripravljenost na žrtev v velikih stvareh s togo „partijsko disciplino“; prebujenje milijonov s parado topov; ljubezensko osvoboditev s posiljevanjem vseh žensk, ko si prišel v Nemčijo; odstranitev revščine z iztrebljenjem revežev, šibkih in nemočnih; skrb za otroke z „vzrejo patriotov“; uravnavanje rojstev z medaljami za „matere z desetimi otroki“.

Ali nisi pretrpel na lastni koži svoje ideje matere desetih otrok?

Nesrečna beseda „diktatura“ je odmevala tudi v drugih deželah. Odel si jo v zveneče unifor-

me, iz svoje srede si zaplodil majhnega, impotentnega, mističnega in sadističnega uradniškega sina, ki te je v tretjem rajhu skupaj s šestdesetimi milijoni vrstnikov spravil v grob. In ti si še vedno vpil eja-ejaja!

Takšen si, mali človek! Toda nihče ti ne upa povedati, kakšen si. Kajti bojijo se te in hočejo te obdržati majhnega, malega človeka.

Požreš svojo srečo

Nikdar nisi užival sreče v polni svobodi. Zato jo pohlepno žreš brez odgovornosti za njeno varnost. Nisi se naučil (kajti preprečili so ti) skrbeti za svojo srečo, jo gojiti in se bati zanjo, tako kot vrtnarji gojijo cvetlice in kmetje žito. Veliki raziskovalci, pesniki in modreci so ti zbežali, ker si jih hotel osrečiti s svojo srečo. Ne veš, kaj mislim, mali človek? Povedal ti bom:

Raziskovalec trdo dela deset, dvajset ali trideset let na nekem stroju ali socialni ideji. Čisto sam mora nositi breme ogromne novosti. Prenašati mora tvoje neumnosti, tvoje zlagane idejice in poniglave ideale ter jih naposled nadomestiti s svojimi dejanji. Ne pomagaš mu pri tem garanju. Nasprotno! Ne stopiš k njemu in rečeš: "Prijetelj, vidim, kako trdo delaš. Vidim tudi, da delaš zaradi mojega stroja, mojega otroka, moje žene, moje hiše, mojega polja, da bi jih izboljšal. Trpel sem za tem in onim, a si nisem znal pomagati. Ti lahko sedaj pomagam, da mi boš pomagal?" Ne, mali človek, nikdar ne prideš k svojemu pomočniku, da bi pomagal. Rajši poješ eja-eja-ejaja, igraš karte ali pa nemo garaš v kakšnem rudniku. Toda nikdar ne prideš, da bi pomagal tistim, ki tebi pomagajo. Zato ker ti raziskovalec ne more ponuditi sprva ničesar drugega kot misel. Ne dobička, ne višje plače, ne ugodne pogodbe, ne božičnih daril in ne udobnega življenja. S teboj lahko podeli le svoje skrbi, ki jih pa ti nočeš, saj imaš svojih več kot dovolj.

Toda čeprav te ni blizu in ne pomagaš, raziskovalec ni zaradi tega nesrečen. Saj ne misli, skrbi in odkriva "zate". Vse to počne, ker ga nekaj k temu spodbuja, sili. Tvojo oskrbo, preskrbo in pomilovanje pa prepušča partijskim voditeljem in cerkvenim ljudem. On bi le rad, da se naposled naučiš skrbeti sam zase.

Toda ne zadovoljiš se s tem, da raziskovalcu ne pomagaš, marveč ga pogosto motiš in opljuvaš. Če je le-ta po dolgem delu ugotovil, zakaj ne zmoreš podariti svoji ženi ljubezenske sreče, prideš in rečeš, da je seksualna svinja. Ne slutiš, da rečeš to, ker moraš v sebi zadrževati seksualno svinjo in morda tudi zaradi tega ne moreš ljubiti. Če je raziskovalec pravkar ugotovil, zakaj ljudje množično umirajo za rakom, in si, mali človek, po naključju profesor za patologijo raka z dobro plačo, rečeš, da je goljuf ali da ničesar ne razume ali pa da je dobil preveč denarja za svoje raziskovanje. Morda se pozanimáš, če ni jud ali tujec ali pa hočeš preveriti, če je pooblaščen, da se ukvarja s »tvojim« problemom, ki ga pa sam ne more rešiti. Svoje rakaste bolnike puščaš raje umreti, kot da bi priznal njegovo odkritje. Bolj ceniš svoje profesorsko dostojanstvo, vrečo denarja, svoj odnos do proizvodnje radija kot resnico in učenje. In zato si in ostajaš majhen in beden, mali človek.

Torej ne le da ne pomagaš, marveč hudobno motiš, kar so zate ali namesto tebe pridelali. Razumeš sedaj, zakaj ti sreča vedno uhaja? Hoče namreč, da jo prideláš in si jo zaslužiš! Ti jo pa hočeš samo uživati.

Raziskovalec je pred kratkim uspel prepričati mnogo ljudi, da ima njegovo odkritje praktično vrednost, da omogoča razumevanje nekaterih duševnih bolezni ali da lahko z njim dvignemo v

zrak težak tovor; morda ozdravlja tvore ali razbija skale. Ti verjameš šele, ko piše v časopisu, kajti svojim lastnim očem in čutom ne zaupaš. Ko torej odkritje potrdi časopis, tedaj ne prideš z zložnim korakom, marveč pritečeš. Raziskovalca razglaša za genija, istega raziskovalca, ki si ga malo prej opsoval za šarlatana, seksualno svinjo, goljufa ali za posebej nevarnost javni morali. Sedaj je naenkrat genij. Ne veš, kaj je genij, mali človek? Vem, da tega ne veš, kot ne veš, kaj je „jud“, ali „resnica“ ali „sreča“. Še enkrat ti bom povedal, kar ti je že dejal Jack London v svojem „Martinu Edenu“: „Genij je trgovska oznaka, ki jo nalepiš na svoje proizvode, preden jih pošlješ na trg v prodajo.“ Če je raziskovalec naenkrat genij, boš lahko užival njegovo (odkrito) srečo. Naravnost požiral jo boš, kajti prišlo bo mnogo malih ljudi in vpili bodo s teboj „genialno, genialno“. Prihajali bodo množično in požirali tvoje proizvode iz tvoje roke. Če si zdravnik, bodo to bolniki. Lahko jim boš pomagal mnogo bolje kot prej in zaslužil boš več denarja kot prej. „Saj to ni nič slabega“, praviš. Ne, seveda ne. S poštenim delom zaslužiti denar ni nič slabega. Toda slabo je, da odkritju ničesar ne vračaš, kar ti je dalo, da ga le izkoriščaš in ne skrbiš zanj. In natančno to počneš. Ne storiš pa ničesar, da bi korektno nadaljeval veliko odkritje. Prevzemaš ga mehanično, brez misli, poželjivo! Ne vidiš njegovih možnosti, pa tudi ne njegovih mej. Kjer so možnosti, odpove tvoj življenjski čut, in kjer so njegove meje, prestopaš možnosti. Če je tifus ali kolera nalezljiva bolezen in si ti zdravnik ali bakteriolog, boš nedvomno iskal povzročitelja raka in s tem zakopal trideset let raziskovanja. Če se stroji ravna po nekih zakonitostih, kar ti je nekoč odkril veliki človek, gradiš sedaj stroje za ubijanje in imaš tudi življenje za stroj. Tokrat nisi zapravil le treh desetletij, marve tri stoletja, saj si v sto tisočih znanstvenih delih zasidral zgrešene predstave in poleg tega neposredno težko oškodoval življenje, saj si odslej zaradi svojega dostojanstva, svoje profesure, svoje vere, svoje denarnice ali svojega tanka preganjal, zasramoval, sodil ali kako drugače pohabil vsakogar, ki je bil pravemu življenju na sledi.

Nedvomno, ti hočeš genije in pripravljen si jih častiti. Toda hočeš pridne genije, genije po tvoji meri, spodobne in brez neumnosti, hočeš omejene in prirejene genije, ki jih boš lahko v zmagoslavnem sprevodu vodil po ulicah svojega mesta, ne da bi zardel.

Ker si takšen, mali človek, vegetiraš vse svoje življenje v pusti pisarni, za pisalnim strojem ali risalno desko; v zakonskem prisilnem jopiču ali kot učitelj v šoli, ki sovraži otroke. Nimaš razvoja niti ugodne priložnosti, ki jo človeku prinaša nova misel, kajti znaš samo jemati in ne dajati; znaš le zajemati iz skled, ki jo nekdo drug postavi predte.

Ne razumeš, zakaj je to tako? Povedal ti bom, mali človek, kajti spoznal sem te kot otrplo žival, ko si prišel k meni s svojo notranjo praznino, s svojo impotenco ali s svojo duševno motnjo. Tvoja osnovna telesna drža je zadrževanje, kljubovanje in prevzame te smrtni strah, ko začutiš v sebi prakretno ljubezni in dajanja. Strah te je pravega razdajanja. In tvoje jemanje ima v bistvu le en smisel: Vedno se moraš z nečim polniti: z denarjem, s srečo, z znanjem. To pa zato, ker se čutiš notranje praznega, sestradanega, nesrečnega. Tudi zato tako bežiš pred resnico, kajti lahko bi sprožila v tebi ljubezenski refleks. Pokazala bi ti, kar sem ti zaman skušal pokazati. In tega nočeš, mali človek. Hočeš biti le dober porabnik in patriot.

“Poslušajte, poslušajte! Ta zaničuje domoljubje, osnovo države in njeno osnovno celico, družino! Proti temu moramo nekaj ukreniti!”

Tako vpiješ, mali človek, ko te spomnim na tvoje duševno zaprtje. Tega nočeš vedeti niti slišati. Vpiti hočeš svoj „hura“. Saj ti pustim vpiti „hura“, toda ti mi ne pustiš, da bi ti mirno povedal, zakaj ne zmoreš biti srečen. Vidim strah v tvojih očeh, kajti moje vprašanje te globoko zadeva. Si za versko strpnost. Hočeš prosto izbirati med to ali ono religijo. To je dobro in

lepo. Toda ti hočeš več: hočeš, da bi drugi molili le po tvoji veri. Strpen si do svoje, ne pa do druge vere. In postaneš besen, če kdo moli naravo in ne osebnega Boga, ali če jo ljubi, ker jo hoče spoznati. Hočeš, da zakonec obtoži sozakonca nenravnosti ali brutalnosti, če ne more več živeti z njim. Ne priznavaš sporazumne ločitve zakona, ti mali potomec velikih upornikov. Kajti strah te je tvoje lastne poželjivosti! Hočeš resnico v zrcalu, kjer je ne moreš prijeti in te ne more zajeti. Tvoj šovinizem izvira iz tvoje telesne togosti. To ti povem kot prijatelj. Oglej si malo svoje patriote: Koliko sovraštva je v njihovem koraku. Vendar ne sovražijo sovražnika. Imajo prasovražnike, ki jih vsakih deset let zamenjajo: iz prasovražnikov v prijatelje, iz teh prijateljev napravijo spet prasovražnike. Ne pojejo pesmi, marveč se derejo svoje koračnice. Ne objemajo svojih deklic; počivkajo jih in „absolvirajo“ toliko in toliko številki v eni noči.

Ničesar ne moreš storiti proti moji resnici, mali človek. Lahko me le ubiješ, kot si ubil toliko svojih pravih prijateljev: Jezusa, Rathenaua, značajsko toplega Karla Liebknechta, Lincolna in mnogo drugih. V nemščini se temu lepo pravi „položiti“. Da, in na kraju so položili tebe, na milijone so te položili in pohodili. Toda še naprej hočeš biti patriot.

Vzdihuješ po ljubezni, rad imaš svoje delo in živiš od njega; in tvoje delo živi od mojega znanja in od znanja drugih. Ljubezen, delo in znanje ne poznajo domovine, ne carinskih meja ne uniform. So mednarodni, vsečloveški in vseobsegajoči. Ti pa hočeš biti mali patriot, ker te je strah prave ljubezni, strah pred lastno delovno odgovornostjo in znanjem. Zato lahko le črpaš iz ljubezni, dela in znanja drugih, ne znaš pa jih ustvarjati. Zato kradeš srečo kakor tat v temni noči, zato ne moreš gledati sreče drugih, ne da bi porumenel in pozelenel od zavisti.

„Držite tatu! Tujec je, prišlek! Jaz pa sem Nmec, Američan, Danec, Norvežan!“

Nikar se ne peni od jeze, mali človek! Si in ostaneš večno na prihodu in odhodu. Po naključju si prišel na ta svet in brez glasu boš odšel iz njega. Kričiš, ker te je strah, grozno strah. Čutiš, kako se tvoje telo suši in postaja otrplo. Zato te je strah in kličeš policijo. Toda tudi tvoja policija nima moči nad menoj. Celo tvoj policaj pride k meni, da bi potožil nad svojo ženo in svojimi bolnimi otroki. Kadar nosi uniformo in pištolo, skriva človeka v sebi; toda ne more ga skriti pred menoj. Tudi tvojega policaja sem videl nagega.

„Je policijsko prijavljen? So njegovi dokumenti v redu? Je plačal davke? Preglejte ga! Interese države in čast naroda moramo zavarovati pred njim!“

Da, mali človek, vedno sem bil pravilno prijavljen in vedno sem plačeval svoje davke. Ne gre ti toliko za državo in za narodno čast. Strah te je, ker bi te lahko javno razgalil, kakršnega sem te videl v svoji ordinaciji. Zato mi hočeš dokazati zločin nad državo, da bi me za pet let vtaknila v ječo. Poznam te. Če si po naključju državni tožilec, ti ne gre toliko za to, da bi varoval pravni red, marveč potrebuješ čim boljši pravni primer, da bi čim više napredoval. Tako hočejo mali državni tožilci nad tabo. Tako so naredili že s Sokratom. Toda ničesar se ne naučiš iz zgodovine: Umoril si Sokrata in zato tičiš še dalje v blatu. Obtožil si ga, da ogroža javno moralo. Še vedno jo ogroža. Umoril si le njegovo telo, ne pa njegovega duha. In še dalje moriš „v interesu javnega miru in reda“, toda moriš strahopetno, zahrbtno! Ne upaš me pogledati v oči, ko me dolžiš javne nemorale. Morda bi mi utegnil dokazati, da sem plačal sto dolarjev premalo davka ali da sem prečkal z neko žensko ameriško državno mejo, ali da sem se prijazno pogovarjal z otrokom. V tvojih, ne v mojih ustih dobi vsak teh treh stavkov poseben zven, zven poraza. ... Ti imaš revolver in jaz imam znanje. Vloge so pač porazdeljene. ...

Svojo hišo, svoje življenje, svojo kulturo in civilizacijo, svojo znanost in tehniko, svojo ljubezen in svojo vzgojo otrok si gradil na pesku, mali človek. Tega ne veš, tega nočeš vedeti. V veliki stiski prihajaš vedno znova z istimi problemi:

Moj otrok je trmast, vse razbije, ponoči kriči, slabo se uči, trpi za zapeko, za vetrovi, je okrušen. Kaj naj storim? Pomagaj mi!

Ali: Moja žena je hladna, ne daje mi ljubezni. Trpinči me, histerično kriči, leta okrog z drugimi moškimi, kaj naj storim?

Ali: Nova, grozna vojna je pred durmi, potem ko smo komaj zmagoslavno končali zadnjo, za katero smo slovesno izjavljali, da je zares zadnja. Kaj naj storim?

Civilizacija, na katero sem tako ponosen, se zaradi razvrednotenja denarja ruši, podira. Na milijone ljudi nima kaj jesti, kradejo, morijo, ker so ob vsako upanje. Povej, kaj naj storim?

Mnogo velikih, pogumnih, osamljenih mož ti je že zdavnaj povedalo, kaj moraš storiti. Njihove nauke si vedno znova skrtil, uničil, zmaličil, vedno si zgrabil na napačnem koncu, nikdar nisi postavil velike resnice za vodilo svojega življenja, pa naj je šlo za krščanstvo, za nauk o suverenosti naroda, za socializem itd. Zakaj me sprašuješ, kaj moraš storiti. Saj nisi pripravljen poslušati resnice.

Svojo hišo si zgradil na pesku, ker ne upaš, ker ne zmoreš začutiti življenja v sebi, ker ubiješ ljubezen v svojem otroku, še preden se ta lahko rodi, ker ne preneseš živega izraza, svobodnega, naravnega gibanja.

Ustrašiš se in pomisliš: „Kaj bo rekel dr. Jones ali gospod Meier?“

Strah te je misliti, kajti pravilno mišljenje se ujema z močnimi telesnimi občutji; tebe pa je strah lastnega telesa. Koliko velikih ljudi ti je že zaklicalo: Pojdi k svojemu izvoru! Poslušaj notranji glas, sledi svojim pravi občutjem. Vzdrži v ljubezni! Ti pa si bil gluha, kajti izgubil si posluš za takšne besede. Zamrle so v daljnih pustinjah in osamljeni klicarji se ožgejo v tvoji strašni puščavski pustoti.

Imel si izbiro med Nietzschejevim vzponom k nadčloveku in Hitlerjevim ponižanjem v podčloveka. Kričal si ejaja in izbral podčloveka.

Imel si izbiro med pravo demokratično Leninovo ustavo in Stalinovo diktaturo. Izbral si Stalinovo diktaturo.

Imel si izbiro med Freudovo osvetlitvijo spolnega jedra tvoje duševne bolezni in njegovo teorijo kulturne prilagoditve. Izbral si prilagoditev kulturi, ki ti jo je zmanjkalo pod nogami in pozabil si spolno teorijo...

Imel si izbiro med Marxovim spoznanjem produktivnosti tvoje delovne sile, ki edina proizvaja vrednote dobrin, in državno miselnostjo. Pozabil si na Marxa in izbral državno miselnost.

V francoski revoluciji si imel izbiro med okrutnim Robespierrom in velikim Dantonom. Izbral si okrutnost in poslal veličino in dobroto na giljotino.

V Nemčiji si imel izbiro med Göringom, Himmlerjem in Liebknechtom, Mühsamom in Landauom. Himmlerja si napravil za šefa svoje policije in umoril si svoje velike prijatelje.

Imel si izbiro med okrutno inkvizicijo in Galilejevo resnico. Do smrti si namučil velikega Galileja, odkritja, katerega še danes s pridom uporabljaš, medtem ko si spodbudil, da so se metode inkvizicije v dvajsetem stoletju znova razcvetele.

Imel si izbiro med razumevanjem duševnih bolnikov in zdravljenjem z (električnim) šokom. Izbral si šok, da bi ti ne bilo treba zaznavati tvoje lastne bede, da lahko še dalje ostajaš slep, kjer zmorejo reševati le odprte, svetle oči.

Stradaš in v milijonih umiraš od lakote, toda z muslimani se boriš za svetost krave, mali indijski človek. Raztrgan hodiš okrog, mali Italijan in mali Slovan iz Trsta; ob tem pa te skrbi le to, ali bo Trst italijanski ali slovanski. Jaz mislim, naj bi bil Trst pristanišče za ladje iz vsega sveta!

Obešaš hitlerjance, potem ko so ubili na milijone ljudi. Kje si bil in kaj si mislil, preden so ubili vse te milijone? Ti ne zadoščajo ducati trupel, da začneš pravilno misliti? Se tvoja človečnost zgane šele ob pogledu na milijone trupel?

Vsaka tvoja malenkost in težava osvetljuje ogromno bedo človeške živali. Praviš: Ne jemlji vendar vsega tako tragično! Se sploh čutiš odgovornega za vse zlo?

S takšnim govorjenjem sodiš samega sebe. Če bi imel, človek milijonov, vsaj za počen groš odgovornosti, bi bil svet drugačen. In tvoji veliki prijatelji ne bi umirali zaradi tvojih malenkosti.

Zato stoji tvoja hiša še vedno na pesku. Strop se ti podira na glavo, toda ti imaš "proletarsko" ali "nacionalno" čast. Tla se ti udirajo pod nogami in znova me začneš spraševati, kaj ti je storiti.

Zamenjaj svoja slepila za košček resnice. Pošlji svoje politike in diplomate k hudiču. Vzemi svoje življenje v svoje roke in ga zidaj na skalo. Pozabi na svoje sosede in prisluhni samemu sebi! Tudi tvoj sosed ti bo hvaležen. Povej svojim delovnim tovarišem vsega sveta, da si odslej pripravljen delati le še za življenje, ne za umiranje. Namesto da tečeš k usmrtitvam svojih krvnikov in vpiješ eja-eja-ejaja, ustvari zakon, ki bo varoval človeško življenje. Takšen zakon bo kos skalnatega granita, ki bo podzidal tvojo hišo. Varuj ljubezen svojih otrok pred napadi poželjivih, nepotešenih žensk in moških. Pregarjaj klepetavo staro devico; namesto mladine, hrepeneče po ljubezni, jo spravi v poboljševalnico! Ne prekosi svoje izkoriščevalce v izkoriščanju, če se ti ponudi priložnost, da vodiš in usmerjaš delo. Održi svoj frak in klobuk in ne čakaj na dovoljenje, da objameš svojo žensko. Poveži se s sebi enakimi v vseh deželah, kajti takšni so kot ti, v dobrem in slabem. Pusti, da tvoj otrok raste, kot ga je ustvarila narava (ali Bog). Ne skušaj izboljševati narave. Uči se, da jo boš razumel in varoval. Pojdi v knjižnico namesto na nogometno tekmo. Predvsem pa pravilno misli; zaupaj svojemu notranjemu glasu, ki te tiho opominja. Svoje življenje imaš v svojih rokah, ne zaupaj ga nikomur drugemu, najmanj pa voditeljem, ki si jih ti izvolil. Bodi ti sam! To ti je reklo že mnogo velikih mož.

Poslušaj, mali človek, napovedujem ti še hujše stvari: Prezemaš — to že veš in pred tem trepetaš — gospostvo te zemlje. Mnogo stoletij boš moril svoje prijatelje in slavil svoje voditelje vseh dežel, vseh proletarcev, kot svojega gospodarja. Dan za dnem, noč za nočjo, teden za tednom, mesec za mesecem, leto za letom in stoletje za stoletjem boš drugega za drugim po-vzdigoval svoje gospodarje, medtem ko ne boš slišal vpitja svojih dojenčkov, vzdihovanja

svojih na pol odraslih otrok, izčrpavajočih hrepenenj svojih žena in mož; in če jih boš le slišal, jih boš imel za malomeščanske individualiste. Stoletja boš prelival kri, kjer naj bi ščitil življenje, verjel boš, da je s pomočjo krvnikov mogoče utemeljiti svobodo...

Stoletja boš tekal za velikim gobcem, požiral boš njegove medene besede, medtem pa boš gluhi in slepi za klic življenja v tebi. Kajti življenja te je strah. Moril boš v prepričanju, da gradiš socializem, ali državo, ali narodno čast ali božjo slavo. Le nečesa ne boš vedel in ne boš hotel vedeti: Da sam proizvajaš svojo revščino, uro za uro, dan za dnem, brez prestanka; da ne razumeš svojih otrok, da jim zlomiš hrbtenico, preden se utegnejo pogumno vzravhati; da kradeš ljubezen; da si lakomen in oblasten. Stoletja boš hodil po krivi poti, dokler ne boš umrl množične smrti v splošni socialni revščini; dokler ne bo groza tvojega bivanja zanetila v tebi prve iskre samospoznanja. Potem se boš, polagoma in previdno, začel učiti iskati svojega prijatelja, človeka ljubezni, dela in znanja. Potem boš razumel, da je za tvoje življenje knjižnica pomembnejša kot nogometna tekma, da je sprehod po gozdu boljši od paradiranja, da je zdravljenje boljše od ubijanja, samozavest boljša od nacionalne zavesti in skromnost boljša od polnega gobca patriotskega in drugega kričanja.

Verjameš, da cilj opravičuje vsako sredstvo, tudi nesramno in pogubno. Jaz ti pa pravim: Cilj je pot, na kateri ga dosegaš. Vsak tvoj današnji korak je tvoje jutranje življenje. Velikih ciljev ne moremo dosežati z nepoštenimi sredstvi. To si lahko izkusil v vsakem socialnem prevratu. Nesramnost ali nečloveškost poti do cilja te napravi nesramnega in nečloveškega, cilj pa nedosegljiv.

„Kako pa naj potem dosežem svoj cilj krščanske ljubezni, socializma, ameriške ustave?“ se sprašuješ. Tvoja krščanska ljubezen, tvoj socializem in tvoja ameriška ustava so to, kar vsak dan počneš, kar vsako uro misliš, kako objameš svojega življenjskega sopotnika in kako doživiš svojega otroka, kako razumeš svoje delo kot svojo socialno odgovornost, kako se izogibaš, da bi postal takšen, kot so zatiralci življenja, ki jih sovražiš.

Ti pa, mali človek, zlorabiš svoboščine, ki ti jih daje del svobodnjaške ustave, da bi jo nazadnje zavrnil, namesto da bi jo zakoreninil v svojem vsakdanjem življenju.

Videl sem te, kako si kot nemški begunec zlorabil švedsko gostoljubnost. Takrat si bil še bodoči voditelj vseh zatiranih na tej zemlji. Se spominjaš švedskega smörgasborda? Saj veš, kaj mislim; ne bodi tako pozabljiv! Pomagal ti bom:

Švedi imajo velikodušno navado, da napolnijo mize v jedilnicah z mnogo dobrimi jedmi, nato pa prepustijo gostu, kaj bo pojedel. To ti je bilo tuje in novo. Nisi razumel, kako lahko zupa človekovi dostojnosti. Skodoželjno si mi kasneje pripovedoval, da nisi ves dan ničesar jedel, samo da si se zvečer lahko čim bolj nažrl smörgasborda v gostilni ali na kakšni ladji...

„V svojem otroštvu sem stradal...“

Vem, mali človek, videl sem te stradati in vem, kaj je lakota. Toda ti ne veš, da zapečatiš lakoto svojih otrok, če kradeš smörgasbord. So stvari, ki jih je treba preprosto opustiti: Da ne kradeš srebrnih žlic ali žene ali smörgasborda v gostoljubni hiši! Po nemški katastrofi sem te našel sestradanega v nekem parku. Pripovedoval si mi, da ti je tvoja partija zavrnila pomoč, ker nisi mogel dokazati svojega članstva. Izgubil si člansko izkaznico. Tvoji voditelji vseh stradajočih razlikujejo rdeče, bele in črne lačne. Mi pa poznamo le en sam stradajoči organizem.

Takšen si v malih stvareh. In takšen si, mali človek, v velikih stvareh:

Uprl se se izkoriščanju kapitalističnega obdobja in njegovemu nespoštovanju človeškega življenja, ter sklenil, da si priboriš svoje bivanjske pravice. Kajti pred sto leti sta bila izkoriščanje in zaničevanje človeškega življenja ter brezmiselnost. Toda bilo je tudi spoštovanje velikih dejanj in lojalnost do darovalca velikih darov. Če se danes ozrem naokrog, te vidim na delu, mali človek:

Kjer si postavil svoje lastne male voditelje, je izkoriščanje tvojih sil hujše kot pred sto leti, nespoštovanje tvojega življenja je bolj brutalno in priznanje tvojih bivanjskih pravic se je umaknilo popolni brezpravnosti.

In kjer se še boriš za to, da bi postavil svoje lastne voditelje, je kraja sadov trdega dela pregnala vsako spoštovanje pred uspehom. Ne veš, kaj je priznanje daru, kajti meniš, da bi ne bil več svoboden Američan, Rus ali Kitajec, če bi spoštoval ali priznal. Kar si hotel uničiti, cvete močnejše kot kdajkoli, in kar naj bi ohranil, da bi zavaroval svoje lastno življenje, si uničil.

Lojalnost ti je „sentimentalna lastnost“ ali „malomeščanska navada“. Spoštovanje pred uspehom ti je isto kot suženjsko klečepazenje. Pri tem pa ne opaziš, da se sam plaziš, kjer si brez spoštovanja, in da si nehvaležen, kjer naj bi bil lojalen. Stojiš na glavi in meniš, da plešeš v kraljestvu svobode. Zbudil se boš iz svojega morečega sna in se nemočen znašel na tleh. Kajti kradeš, kjer dajejo, in daješ, kjer ropajo. Pravico do svobodne izmenjave mnenj in kritiko si zamenjal z gobeždanjem in s pripovedovanjem neslanih šal. Hočeš kritizirati, ne da bi te kritizirali; hočeš napadati, ne da bi se izpostavil napadu. Zato streljaš vedno iz zasede.

”Ko bom spravil na oblast svoje voditelje vseh proletarcev vseh dežel, ga bom postavil pred steno! On kviri čast naše proletarske mladine! Saj trdi, da je proletariat prav tako moten v svojih ljubezenskih zmožnostih kot buržoazija! Iz mojih borbenih mladinskih organizacij dela bordele. Trdi, da sem žival! Ruši mojo razredno zavest!”

Da, rušim tvoje ideale, ki te stanejo glavo in razum. Svoje veliko upanje hočeš videti le v ogledalu, kjer ga ne moreš prijeti. Toda le resnica v tvoji lastni, trdni pesti te lahko naredi za gospodarja te zemlje!

Se spominjaš mojega laboratorija pred desetimi leti? V njem si bil moj tehnični asistent. Meni so te priporočili, ker si bil brezposeln. Rekli so mi, da si izvrsten socialist, član vladne stranke. Dobival si dobro plačo in si bil svoboden v pravem pomenu besede. Pritegnil sem te k vsem posvetom, kajti verjel sem v tvoje „poslanstvo“. Se še spominjaš, mali človek, kaj se je potem zgodilo? Svoboda te je omamila. Dneve in dneve si se sprehajal okrog s pipo v ustih in nisi ničesar počel. Nisem razumel, zakaj ne delaš. Ko sem zgodaj zjutraj prišel v laboratorij, si na izzivalen način čakal na moj pozdrav. Rad pozdravim prvi, toda če vidim, da kdo čaka na moj pozdrav, se razjezim, saj sem jaz bil v tvojem smislu „starejši“ in „predstojnik“. Še nekaj dni sem te pustil, da si zlorabil svobodo. Nato sem te poklical k sebi. V solzah si mi priznal, da se ne znajdeš v mojem novem režimu, kajti na svobodo nisi bil navajen. V svoji prejšnji službi nisi smel kaditi v navzočnosti predstojnika; spregovoriti si smel le, če so te vprašali, tebe, bodočega voditelja vseh proletarcev. Sedaj pa, ko si imel pravo svobodo, si se vedel predrzno in izzivalno. Razumel sem te, zato te nisem odpustil. Ti si pa šel k nekemu zapriseženemu sodnemu psihiatru in mu pripovedoval o mojih poskusih. Bil si skriven ovaduh, eden od hinavcev, ki so začeli proti meni časopisno gonjo. Takšen si, mali človek, če uživaš svobodo. Toda tvoja gonja je moje resno

delo porinila naprej za deset let.

Zato se poslavljam od tebe, mali človek. Ne bom ti več služil, ne bom se več zate na smrt namučil. Ne moreš mi slediti v daljave, v katere grem. Obšel bi te smrtni strah, ko bi vedel, kaj te čaka v prihodnosti. Kajti prevzemaš gospostvo tega sveta; to je nedvomno. Moje osamljene daljave so kos tvoji prihodnosti. Toda danes te nočem za sopotnika. Kot sopotnik nisi nevaren le v gostilni; kamor se jaz obračam, pa si.

„Ubijte ga! Zasmehuje civilizacijo, ki sem jo zgradil jaz, mali človek s ceste. Sem svoboden človek svobodne demokracije ... Huraaaa!“

Nič nisi, mali človek, sploh nič! Civilizacije nisi zgradil ti, marveč nekaj tvojih spodobnih gospodov. Ti sploh ne veš, kaj gradiš, ko stojiš na gradbenem odru. In če ti jaz ali kdo drug reče: „Prevzemi odgovornost za gradnjo“, me zmerjaš z »izdajalcem proletariata“ in tečeš za svojim očetom vseh proletarcev, ki tega ne zahteva od tebe.

Nisi svoboden, mali človek, in ne slutiš, kaj je svoboda. In ne veš, kako naj bi jo živel. Kdo je spravil v Evropi kugo na oblast? Ti, mali človek!

„Poslušajte, obtožuje me, malega človeka! Kdo pa sem, da bi lahko vplival na oblast? Opravljam svojo dolžnost, poslušam svoje predstojnike, ne vmešavam se v visoko politiko...“

In ko vlačiš na tisoče moških, žensk in otrok v plinske celice, tudi tedaj izpolnjuješ le ukaze oblasti, kajne? In si tako nedolžen, da sploh ne veš, da se kaj takega dogaja. In vedno si le ubogi hudič, ki nima nobene besede, nobenega mnenja — in kdo si sploh, da bi se vmešaval v politiko. Vem, vem! Toda sedaj te vprašam: Zakaj ne izvršuješ molče svoje dolžnosti, če ti modrec reče, da si odgovoren za svoje podjetje, ali te opozarja, da ne pretepaj svojih otrok? Ali ti tisočkrat vtepa v glavo, da ne sledi diktatorjem?

Kje ostane tedaj tvoja dolžnost ali tvoja nedolžna ubogljivost? Ne, mali človek, ne prisluhneš, kjer govorijo resnico; prisluhneš le tam, kjer razgrajajo. Da lahko potem z njimi vpiješ eja-eja-ejaja! Strahopeten si in krut, brez čuta za pravo dolžnost, da bi bil človek in da bi ohranjal človeškost. Tvoji filmi in radijski programi so polni ubojev in nasilja.

Še stoletja boš vlačil s seboj sebe in svoje malenkosti, preden boš postal gospodar samega sebe. Da bi bolje služil tvoji prihodnosti, se ločujem od tebe, kajti v daljavi me ne moreš ubiti in v daljavi bolj spoštuješ moje delo kot v bližini. Kar ti je preblizu, zaničuješ. Zato povzdigneš svojega maršala proletariata ali generale na piedestal, da jih lahko spoštuješ, četudi so zaničevanja vredni.

Pred približno sto leti si se naučil ponavljati za fiziki in sestavljalci strojev, da duše ni. Potem je prišel veliki človek in ti pokazal tvojo dušo, toda ni ti znal pojasniti, kako je ta duša povezana s tvojim telesom. Dejal si: “Smešno! Psihoanaliza! Smešno! Šarlatanstvo! Analiziraš lahko urin, ne pa duše”. Tako si govoril, kajti v medicini si poznal le analize urina. Če si sedaj zdravnik, ki meniš, da izločajo dušo organi z notranjim izločanjem, praviš mojemu ozdravljenemu bolniku, da je moj uspeh sugestija. Če se trpinčiš z vsiljivkami ali te je strah pred temo, praviš, da ti je to pač sugerirano in počutiš se kot v spiritistični seansi. Takšen si, mali človek! Prav tako mirno in brezupno čvekaš o duši, kot si jo svoj čas tajil.

Povedal sem ti, na kakšen način si majhen in nesramen, nisem ti pa še povedal, kako si pomemben. Misliš, da bi ti povedal vse, če bi te ne imel za dovolj pomembnega? V luči tvoje pomembnosti in ogromne odgovornosti se pokažejo tvoje majhnosti in nesramnosti toliko strašnejše. Pravijo, da si neumen. Jaz pa pravim, da si pameten, toda strahopeten. Pravijo, da si gnójilo človeške družbe. Jaz pa pravim, da si njeno seme. Pravijo, da kultura potrebuje sužnje. Jaz pa pravim, da se s sužnji ne da zgraditi socialne kulture. To strašno dvajseto stoletje je osmešilo vse kulturne teorije, od Platona dalje. Človeške kulture še sploh ni bilo, mali človek! Po malem začnemo razumevati strašno zablodo in bolno spačenost človeške živali. Kot je prvo kolo pred tisočletji v primeri s sodobnimi dizelskimi lokomotivami, tako je ta moj govor ali kakršen koli današnji spodoben spis v primeri s prihajajočo kulturo čez tisoč ali pet tisoč let.

Misliš vedno prekratko, mali človek, le od zajtrka do kosila. Moraš se naučiti, da boš mislil v stoletjih nazaj in v tisočletjih naprej. Ne spominjaš se stvari, ki so se zgodile pred desetimi ali dvajsetimi leti, zato ponavljaš neumnosti, ki si jih govoril že pred dva tisoč leti. Še vedno visiš kakor uš v krznu na svojih neumnostih kot so „rasa“, „razred“, „narod“, „religiozna prisila“, ali „ljubezenska prepoved“. Sploh ne upaš zaznati, v kakšnem močvirju bede tičiš. Le priložnostno dvigneš glavo iz tega močvirja, da lahko zavpiješ eja-eja-ejaja. Kvakanje žabe v blatu je bliže pravemu življenju. „Zakaj me ne osvobodiš iz tega govna? Zakaj se ne udeležuješ mojih partijskih, parlamentarnih in državnih konferenc? Nekoč si se boril in žrtvoval zame, sedaj pa me psuješ!“

Ne morem te osvoboditi iz tvojega govna. To lahko storiš le ti sam. Tvojih partijskih, parlamentarnih in državnih konferenc se nisem nikdar udeleževal, ker na njih vpijejo “dol z bistvenim” in “gor s postranskim”. Zares sem se petindvajset let boril zate in ti žrtvoval svojo poklicno varnost in družinsko toplino; tvojim organizacijam sem zdajal mnogo denarja in udeleževal sem se tvojih parad in gladovnih pohodov. Kot zdravnik sem na stotine ur gratis delal zate. V demonstracijah sem pomagal ščititi tvoje otroke pred policijo. Porabil sem ves svoj denar za ustanavljanje svetovalnic, v katerih bi dobil pomoč in nasvet. Toda ti si le jemal in nisi ničesar vračal. Hotel si biti le odrešen, a v tridesetih letih kuge nisi imel niti ene rodovitne misli.

In ko se je končala druga svetovna vojna, si se znašel tam, kjer si bil, ko je izbruhnila. Za malenkost bolj »levo« kot „desno“, toda niti milimeter naprej! ... Zaigral si veliko francosko emancipacijo in si še večjo rusko emancipacijo razvil v grozo sveta. V tej morilski polovici stoletja so prihajale iz tvojih ust le fraze, a niti ena pametna, zdravilna beseda.

Se spominjaš, mala ženska, dneva, ko si v moji ordinaciji polna sovraštva govorila o svojem možu, ki se je hotel ločiti od tebe? Dolga leta si ga držala pod svojo pestjo, skupaj s svojo materjo in s svojimi tetami in sestričnami, dokler se ni začel sesedati, kajti moral je skrbeti zate in za vse tvoje sorodstvo. Tedaj se je v zadnjem naporu svojega življenjskega občutja odtrgal in prišel k meni, ker ni bil dovolj močan, da bi se od tebe tudi notranje ločil. Bil je pripravljen plačevati alimente, tri četrtine njegovega dohodka — po slavnem zakonu — kot kazen za svojo ljubezen do svobode pred zatiranjem. Bil je namreč velik umetnik. Umetnost in prava znanost pa ne prenašata nobenih spon. Ti si pa hotela, da te mož, ki si ga bridko sovražila, še naprej oskrbuje kot dotlej, čeprav si sama imela poklic. Vedela si, da bi mu jaz še pomagal osvoboditi se nepravičnih obveznosti. Tedaj si ponorela. Grozila si mi s policijo, rekla si, da mu hočem v njegovi težki duševni stiski pobrati ves denar. A prav to so bili tvoji hudobni nameni; podtaknila si jih meni. Nisi mislila na to, kako boš izkoristila svoje sposobnosti v svojem poklicu, kajti to bi pomenilo biti samostojna, neodvisna od moža, ki si ga že mnogo let sovražila. Verjameš, da se da na tak način zgraditi nov svet?

Slišal sem, da simpatiziraš s socialisti, ki so vedeli „vse“ o meni. Ne vidiš, da si tip, da je takšnih na milijone, ki razbijajo ta svet? Vem, da si šibka in osamljena, navezana na mater, da sovražiš svoje sovraštvo, da sama sebe ne prenašaš in obupuješ. In zato uničuješ življenje svojemu možu. Pač plavaš z življenjskim tokom, kot pravimo danes. Vem tudi, da imaš na svoji strani marsikakšnega sodnika in advokata, ki ne znajo ničesar odgovoriti na tvojo bedo. In ker je na milijone enakih žensk in moških, si, mali človek, kjer si. Noben cesar te ni mogel premagati, noben oče vseh proletarcev vseh dežel.

Lahko so te le zaslužnili, a niso te mogli oropati tvoje majhnosti. Premagalo te bo tvoje hrepenenje po življenju, mali človek, o tem ni dvoma. Očiščen svoje majhnosti in malenkostnosti boš začel misliti, sprva dokaj borno, negotovo, mimo cilja; toda začel boš misliti. Učil se boš doživljati in premagovati bolečine, ki ti jih bo prineslo mišljenje, kot moramo jaz in drugi doživljati in sprejeti bolečine mišljenja o tebi; dolga leta, nemo, s stisnjenimi zobmi.

In ko boš začel misliti, ne boš prenehal strmeti nad tvojimi zadnjimi štiri tisoč leti „civilizacije“. Ne boš mogel razumeti, kako so lahko tvoji časopisi pisali le o paradiranju, medaljiranju, ekserciranju, giljotiniranju, šikaniranju, mobiliziranju, demobiliziranju in ponovnem mobiliziranju, paktiranju, bombardiranju, ne da bi skočil iz kože. Da si imel vsa stoletja svoje pravilne misli za napačne, napačne misli pa — da jih je le kdo dovolj glasno tvezil — za pravilne. Tega, mali človek, dolgo ne boš prebavil. Sramoval se boš svoje zgodovine, in to je edino upanje, da pouk zgodovine našim pra-pravnikom ne bo več v nadlego. Ne boš več izvedel revolucije, da bi se vrnil k „Petru Groznemu“ ali „Dušanu Silnemu“.

Nekoč, v bližnji ali daljni prihodnosti ne boš več vpil eja-eja-ejaja in ne boš več obdeloval svojih polj in gradil tovarn, da ti jih bodo uničili topovi. Nekoč ne boš več voljan delati za umiranje; hotel boš delati le še za življenje.

Vem, da zmajuješ z glavo in me imaš za utopista. Sprašuješ, kdaj bo tvoje življenje dobro in varno. Lahko ti povem: Takrat, ko ti bo življenje pomenilo več kot varnost, ljubezen več kot denar, tvoja svoboda več kot partijsko ali javno mnenje, ko bo razpoloženje Beethovneve ali Bachove glasbe razpoloženje tvojega celotnega bivanja (ne le skrito nekje v kotu tvojega bista); ko bo tvoje mišljenje v skladu in ne v nasprotju s tvojim čutenjem, ko boš pravočasno dojel svoje darove in pravočasno spoznal svoje staranje; ko boš živel misli velikih modrecev in ne zlih dejanj velikih vojščakov; ko boš bolje plačeval učitelje svojih otrok kot svoje politike; ko poročnega lista ne boš više cenil od ljubezni med moškim in žensko; ko boš pravočasno, ne prepozno, spoznal svoje miselne zmote; in ko boš začutil vzvišenost pri poslušanju resnic in grozo ob pogledu na formalnosti; ko boš lahko neposredno in ne prek diplomatov občeval s svojimi delovnimi tovariši v tujih deželah, ko boš z radostjo in ne z besom gledal na ljubezensko srečo svoje odraščajoče hčerke; ko bodo človeški obrazi na cestah izražali svobodo, vedrino, ne pa žalosti in bede.

Hočeš vodenje in nasvet, mali človek? Vodenja in nasvetov si imel dovolj vsa tisočletja, tako dobrih kot slabih. Niti ni šlo za slabe nasvete, marveč za tvojo majhnost, da si še vedno v bedi. Lahko bi ti dal dobre nasvete, toda takšen, kot si in kakor misliš, jih ne bi mogel spremeniti v blagor vseh.

„Kaj nisem potem ničesar vreden? Nobene spodobne poteze ne pustiš na meni, pohodil si me v prah. Jaz sem pa vendar človek, ki trdo dela za svojo ženo in svoje otroke, ki si prizadeva, da bi spodobno živel in služil svoji deželi!“

Vem, da si spodobno, solidarno in delovno bitje kot čebela ali mravlja. Razkril sem le malega človeka v tebi, ki ti že tisočletja uničuje življenje. Velik si, mali človek, kadar nisi malenkosten. Tvoja veličina je edino upanje, ki nam preostaja. Velik si, kadar gojiš svojo obrt, kadar z veseljem rezljaš in gradiš in rišeš, kadar se veseliš svojih odraščajočih otrok in jutranje rose in glasbe in plesa; kadar greš v planetarij, da bi razumel zvezdno nebo, ali v knjižnico, da bi zvedel, kaj so mislili drugi moški in ženske o tvojem življenju. Velik si, ko kot priletan dedek ali babica držiš v naročju svojega vnuka in mu pripoveduješ o daljnih, starih časih; ko z otroško radovednostjo strmiš v negotovo prihodnost. Velika si, mati, ko poviješ novorojenčka; ko s solzami v očeh prosiš za srečo njegove prihodnosti.

Velik si, mali človek, ko poješ dobre, tople ljudske pesmi, kajti ljudske pesmi so zdravilne in po vsem svetu enake.

In velik si, ko rečeš svojemu prijatelju:

»Hvaležen sem usodi, ki mi je naklonila življenje brez lakomnosti in umazanije, da lahko doživljam rast svojih otrok, njihovo lulanje, raziskovanje, hojo, igranje, spraševanje in ljubezen; da imam čut za pomlad in njene blage sapice, za šumenje potoka za hišo in ptičje petje v gozdu; da se lahko držim ob strani pred govoricami hudobnih sosedov, da začutim srečo v objemu svojega zakonca, da v zmedenih časih nisem izgubil smeri in da ima moje življenje smisel in trajnost. Kajti vedno sem prisluškoval sebi in sledil svojemu glasu, ki mi je govoril: Ničesar drugega ni, kot da dobro in srečno preživiš svoje življenje! Sledi svojemu srcu, čeprav te vodi proč od steze boječih duš. Ne otrpni, četudi te življenje kdaj izmuči. In ko sedim ob tihih večerih, po opravljenem delu, z ljubljanim ali z otrokom na trati pred hišo, začutim dih narave in življenje mi zapoje...«